

**ACTOREN EN STRUCTUREN IN DE SOCIOLOGIE
VAN GIDDENS EN HABERMAS (*)**

MARTIN RUEBENS

Inleiding

De sociologie kent, als geen enkele andere wetenschap, een enorme verscheidenheid aan theoretische scholen. Deze uiteenlopende gezichtspunten kunnen evenwel tot twee fundamentele perspectieven herleid worden, die elkaar weliswaar aanvullen, maar toch onverenigbaar blijken te zijn. Het maatschappelijk leven kan enerzijds benaderd worden vanuit het standpunt van het handelend individu of anderzijds vanuit het standpunt van de maatschappelijke totaliteit. Het ordelijk karakter van onze samenleving is in het eerste perspectief het resultaat van intentioneel handelen van actoren, terwijl dit in het tweede perspectief toegeschreven wordt aan het functioneel in elkaar grijpen van bovenindividuele structuren en instituties. Door de klemtoon te leggen op 'actoren' ofwel op 'structuren' krijgt men echter eenzijdige werkelijkheidsinterpretaties en dus een vervormd beeld van de maatschappelijke realiteit. Men blijft hierdoor blind voor de zinvolle bijdrage die men inzake theorievorming aan elkaar kan leveren.

Dit betekent echter niet dat er geen pogingen geformuleerd worden om deze kloof te overbruggen. De voluntaristische handelingstheorie van T. Parsons (1937) is hiervan een treffend voorbeeld, terwijl ook in het werk van G. Gurvitch (1962) en P. Berger & T. Luckmann (1966) de tegenstelling individu-samenleving duidelijk in vraag gesteld wordt.

Recent is het ongenoegen t.a.v. dit heersend dualisme in de sociologie blijkbaar in een stroomversnelling terecht gekomen. In twee verzamelwerken rond de micro/macro-problematiek wordt deze integratietendens duidelijk geïllustreerd (Knorr-Cetina and Cicourel, 1981, en Eisenstadt and Helle, 1985). Hierin worden nieuwe sociologische benaderingen gepresenteerd die zich sinds de zestiger jaren hebben ontwikkeld en die elk op een min of meer succesvolle wijze getracht hebben die traditionele breuklijn te doorbreken. Wij verwijzen hier ondermeer naar K. Knorr-Cetina's methodologisch situationisme, het 'habitus'-begrip bij P. Bourdieu, de aggregatie-hypothese van R. Collins en de 'unintended consequences'-hypothese van R. Harré, de 'frame analysis' van E. Goffman, de 'expectation states'-theorie van J. Berger en de morfogenetische theorie van W. Buckley (1).

Deze (weliswaar onvolledige) rij van onderling sterk verschillende auteurs kan nog aangevuld worden met twee theoretici die de laatste jaren een ruime internationale belangstelling genieten : A. Giddens en J. Habermas. Ook zij pogen, vanuit een reflectie op de voornaamste denkers en stromingen uit de geschiedenis van de sociologie, een standpunt naar voren te brengen die de sociologische theorie op nieuwe banen moet leiden over het traditionele dualisme heen.

Habermas' naam is nauw verbonden met de kritische theorie van de 'Frankfurter Schule'. Zijn bijdrage hierin situeert zich vooral in de wetenschapstheoretische discussie rond de, volgens haar, onbruikbaarheid van een positivistische kennistheorie in de sociale wetenschappen (Habermas, 1968). Vanaf de zeventiger jaren zoekt Habermas het fundament voor een kritische samenlevingstheorie niet langer in een kennistheorie maar in een theorie van de taal en de communicatie. Deze 'linguistic turn' versterkt zijn interesse voor de hermeneutiek en de 'verstehende' sociologie (Habermas, 1970). Dit leidt tot een theorie van het communicatieve handelen dat de basis moet vormen voor een reconstructie van het door Marx geformuleerde historisch materialisme (zie o.a. Habermas, 1976 en 1981).

Bij A. Giddens zien we hoe ook deze thema's, zoals kritiek op het positivisme, het belang van taal en hermeneutiek en een herwerking van het historisch materialisme, een belangrijke plaats innemen in de formulering van een kritische samenlevingstheorie. Dit vertaalt zich in een vurig anti-functionalisme en in een positieve kritiek op de interpretatieve sociologie (Giddens, 1976 en 1977). Tesaamen met een kritische evaluatie van het (Frans) structuralisme zal Giddens tegen deze achtergrond zijn eigen structuratietheorie ontwerpen (Giddens, 1979, 1982 en 1984). Deze algemeen-theoretische uitgangspunten waren reeds merkbaar in zijn 'Weberiaanse' kritiek op het marxistische klassebegrip (Giddens, 1973) en dit wordt nog duidelijker in zijn 'de-constructie' van het historisch-materialisme waarin hij resoluut het evolutionisme afwijst (Giddens, 1981).

In het denken van A. Giddens is het anti-functionalisme meer uitgesproken en is de invloed van het Frans structuralisme sterker. J. Habermas daarentegen wijst het functionalisme en de daarmee verbonden systeemtheoretische elementen niet zonder meer van de hand. Wel ontwikkelen ze beiden een bijzondere interesse voor de inbreng van recente, interpretatieve sociologiebenaderingen, zoals de fenomenologie en de ethnomethodologie. Doorheen een kritische evaluatie van deze belangrijke sociologische stromingen willen Giddens en Habermas beiden een theorie ontwerpen die moet toelaten een meer substantiële, kritische commentaar te formuleren op de grondstructuren van onze moderne, geïndustrialiseerde samenleving. In deze 'grand sociological theory' is de poging om een uitweg te vinden uit de controverse tussen handelingstheorieën en systeem- of structuurtheorieën een belangrijk deelproject.

In deze bijdrage willen we ons toespitsen op hoe Giddens en Habermas in dit deelproject een oplossing uitwerken voor het traditioneel dualisme in de sociologie. Hiervoor grijpen we voornamelijk terug naar hun laatste werk, respectievelijk 'The Constitution of Society' (1984) en 'Theorie des kommunikativen Handelns' (1981), waarin ze hun theorie verfijnen en systematiseren. Ze vertrekken hierbij vanuit een herformulering van de begrippen 'systeem', 'structuur' en 'handelen', zoals die momenteel in de sociologische theorie gehanteerd worden (par. 1). Dit verschaft hen het conceptuele materiaal om de wisselwerking tussen handelen en structuren duidelijk te maken. Hun werk vertoont hierin opvallende gelijkenissen maar krijgt toch eigen accenten (par. 2). Deze interpretaties van de werking van de sociale werkelijkheid hebben bovendien niet te negeren

implicaties voor de sociaal-wetenschappelijke methodologie (par. 3).

1. De concepten structuur, systeem en handelen

Giddens en Habermas besteden beiden heel wat aandacht aan een grondige herformulering van de gangbare structuur-, systeem- en handelingsbegrippen in de sociologie. In deze conceptuele reconstructie valt op hoe Giddens vooral de extreme stellingen van het functionalisme en het structuralisme bekritiseert om zo te komen tot een "recovery of the subject without lapsing into subjectivism" (Giddens, 1977 : 116). Habermas bouwt verder op zijn vroeger ontwikkelde dichotomie 'arbeid-interactie' en voegt hieraan nog een derde handelingsbegrip toe : het dramaturgisch handelen. De band tussen al deze handelingsvormen wordt gelegd door het communicatieve handelingsbegrip.

1.1. Structuur en systeem in de structuratietheorie

Giddens richt zich vooral op de verhouding tussen de termen systeem en structuur (Giddens, 1979 : 59-81; 1984 : 16-28). Hierin neemt hij afstand van de wijze waarop men deze relatie aantreft in het functionalistisch en structuralistisch denken. In het functionalisme komt het begrip 'structuur' voor in samenhang met het concept 'functie'. Met structuur beschrijft men een duurzaam patroon van relaties. De voornaamste aandacht gaat echter uit naar het functioneren van dit patroon. Tesamen vormen structuur en functie een 'systeem', dat opgevat wordt als een 'functionerende structuur'. Giddens meent dat deze bepalingen, die hun oorsprong vinden in de biologie, eigenlijk niet toepasbaar zijn in de sociale realiteit. De samenleving kan niet opgevat worden als een organisme ('systeem') met een bepaalde anatomie ('structuur') waarbinnen de verschillende lichaamsdelen op een bepaalde wijze functioneren ('functie'). Dit zou veronderstellen dat we in staat zijn om lichaamsdelen te bestuderen onafhankelijk van hun functioneren. De sociale realiteit kent echter slechts stabiele interactiepatronen in zoverre ze, door en in het menselijk handelen, functioneren of ge(re)produceerd worden. In deze context veronderstellen de noties structuur en functie elkaar, zodat het begrip systeem overbodig wordt.

Om deze drie begrippen beter van elkaar af te grenzen behoudt Giddens de notie 'systeem' om te wijzen op "reproduced relations

between actors or collectivities, organized as regular social practices." (Giddens, 1984 : 25). Sociale systemen worden dus geconstitueerd door tijd-ruimtelijk gesitueerde activiteiten van actoren, door Giddens sociale praktijken genoemd. In deze betekenis is een sociaal systeem slechts mogelijk doordat mensen vandaag dingen doen die vergelijkbaar zijn met wat we gisteren deden en doordat mensen elders, in die situatie, gelijkaardige conventies en gedragspatronen navolgen als wij.

Groepen, collectiviteiten en organisaties zijn geen structuren, maar ze bezitten wel een structuur. Giddens' structuurbegrip sluit zich in deze zin meer aan bij het structuralisme. Hij verwijst hierbij naar het werk van De Saussure, Derrida en Lévi-Strauss (Giddens, 1979 : 9-48). In dit denken worden structuren beschouwd als transformatieregels die onderliggend aanwezig zijn in de produktie van menselijke activiteiten. Het structuralisme vat echter, aldus Giddens, deze regels te geïsoleerd op. Strukturelementen zijn, in het structuralistisch model, autonome, zelfregulerende dieptestructuren waarvan actoren slechts de uitvoerders zijn. Regels en de activiteiten die ze structureren kunnen echter niet los van elkaar begrepen worden. De contextgebondenheid van menselijke activiteiten is belangrijk om structuurelementen adequaat te analyseren. De gehele sociale context beïnvloedt de wijze waarop actoren gebruik maken van deze structuurelementen. Deze regels of structuurelementen kennen daarom een 'virtueel bestaan'. Dit betekent dat ze slechts een concrete, tijd-ruimtelijk af te grenzen, omschrijving kennen wanneer ze geconcretiseerd aanwezig zijn in de vorming van een specifieke activiteit.

In deze betekenis hebben sociale systemen een structuur, of beter, bezitten ze structurele eigenschappen ('structural properties'). Deze structurele eigenschappen kunnen geanalyseerd worden als "rules and resources, recursively implicated in the reproduction of social systems" (Giddens, 1984 : 377). Deze eigenschappen maken het mogelijk dat sociale interactiepatronen kunnen blijven bestaan, over tijd en ruimte heen, om zo hun systeemkarakter te verwerven. Die sociale praktijken die het duurzaamst (in tijd) en het widest verspreid (in ruimte) zijn, noemt Giddens instituties (Giddens, 1984 : 17). Giddens omschrijft deze structurele eigenschappen als 'generative rules and resources' (Giddens, 1977 : 118; 1979 : 65-69; 1984 : 17-25). Er zijn twee soorten regels te onderscheiden : semantische en morele. Semantische regels verwijzen niet alleen naar syntactische of grammaticale regels, maar vooral naar die regels die we in ons

dagelijkse leven op een vanzelfsprekende wijze hanteren om de zin van elkaars handelen te begrijpen. Dit neemt de vorm aan van typificaties of interpretatieschema's waarmee we begrijpen wat bv. een schoolsituatie, een arts-patiënt verhouding, een gezinsrelatie, een arbeidspositie eigenlijk is en hoe deze sociale systemen in elkaar zitten. Er zijn ook morele regels waarmee we elkaars handelen evalueren volgens het criterium 'goed' of 'slecht'. Deze morele regels verschaffen ons normatieve verwachtingspatronen m.b.t. de rollen die de betrokken actoren in deze sociale systeemverhoudingen behoren na te volgen. Met 'resources' of hulpbronnen verwijst Giddens naar de middelen die een actor in het proces van sociale interactie kan naar voren brengen om de realisatie van zijn doeleinden te vergemakkelijken. Ze vormen de media waarlangs 'macht' zich manifesteert.

Met zijn structuurbegrip conceptualiseert Giddens een buiten tijd en ruimte staande orde van regels en hulpbronnen. Sociale systemen daarentegen leiden in tijd en ruimte een reëel bestaan, zolang hun interactiepatronen van moment tot moment gereproduceerd worden. Hiermee heeft Giddens het belang van een tijd-ruimtelijke situering van het sociale handelen beklemtoond (2). In deze structuratietheorie veronderstelt de structuur van een sociaal systeem steeds een structureringsproces ('structuration') (Giddens, 1979 : 66; 1984 : 25). Door toepassing van regels en hulpbronnen in de sociale interactie wordt een sociaal systeem op een dynamische wijze geproduceerd en gereproduceerd. Met dit proces van systeemvorming is het idee verbonden dat structuren niet enkel dwingend zijn, maar ook mogelijkheden scheppen (Giddens, 1979 : 69-70; 1984 : 169-179). Ze vormen niet enkel hinderpalen voor vrij en creatief handelen, maar zijn fundamenteel betrokken in het interactieproces.

Giddens systeembegrip is verwant aan dat van het functionalisme, terwijl zijn structuurbegrip overeenkomsten vertoont met het structuralisme. Bij de formulering van zijn handelingsbegrip richt hij zich vooral op de interpretatieve sociologie. Hiermee deelt hij de opvatting dat mensen in staat zijn om op een reflexieve wijze voortdurend hun gedrag te beheersen. Hij conceptualiseert dit door actoren te beschouwen als 'knowledgeable agents' als competente en intentioneel handelende individuen (Giddens, 1979 : 55-59; 1984 : 1-14). Actoren bezitten niet alleen heel wat discursieve of beredeneerde kennis, maar vooral praktische kennis over de voorwaarden en omstandigheden van hun handelen. Deze praktische kennis verwijst

naar het begrip dat actoren doorheen hun handelen ten toon spreiden m.b.t. hoe zich te bewegen in verschillende routine-matige, sociale situaties. Men beroept zich hierop, veelal op een vanzelfsprekende wijze, zonder in staat te zijn om deze kennis op een uitdrukkelijke wijze onder woorden te brengen. Het behoort vooral tot de verdiensten van de fenomenologie en de ethnomethodologie om op het bestaan van dit praktisch kennisgeheel gewezen te hebben.

1.2. Het communicatieve handelen

De vele handelingsconcepten die in sociaal-wetenschappelijke theorieën terug te vinden zijn kunnen, volgens Habermas, herleid worden tot vier analytisch te onderscheiden modellen (Habermas, 1981-I : 126-151). In het teleologisch handelingsmodel streeft de actor de realisatie van een bepaald doel na. Hiertoe kiest hij binnen de gegeven situatie de geëigende middelen, die op een adequate wijze toegepast worden. De handelende mens wordt in dit model in staat geacht om, doorheen zijn waarnemingen, de realiteit te beoordelen en plannen te ontwerpen om een gewenste toestand te realiseren. De wereld verschijnt aan de actor als een objectieve realiteit. De maatstaven voor het rationaliteitskarakter van dit handelen zijn waarheid en effectiviteit.

Naast een objectieve werkelijkheid wordt in het normatieve handelingsmodel ook rekening gehouden met een sociale werkelijkheid. Actoren maken deel uit van een sociale groep die hun handelen oriënteert op gemeenschappelijke waarden. Hierin volgen de actoren de normen die binnen deze sociale groep een verplichtend karakter hebben. Normconformiteit wordt hier de maatstaf voor rationeel handelen.

In het dramaturgisch handelingsmodel neemt men een derde werkelijkheidsdomein op. Tot deze subjectieve wereld van intenties, ideeën, wensen en gevoelens heeft elke actor zijn eigen, geprivilegeerde toegang. Hierdoor is elk handelend individu in staat om zijn publieke prestatie te controleren. Het handelen kan dan beoordeeld worden op zijn waarachtigheidsgehalte, d.w.z. in welke mate het handelen in overeenstemming is met het eigen zelf.

Het teleologisch handelingsmodel mist, volgens Habermas, een normatieve component. Interactie tussen actoren die enkel gericht zijn op hun privé-belangen kan géén verklaring bieden voor stabiele interactiepatronen. Daarentegen wordt in het normatieve handelingsmodel

een 'overgesocialiseerd' beeld van sociale actoren gepresenteerd. Actoren lijken hier volkomen bepaald door geïnternaliseerde rollen. Deze kritiek ondervangt het dramaturgisch handelingsmodel door het vermogen te beklemtonen waarover elke mens beschikt om aan zijn eigen publieke presentatie vorm te geven. Hierdoor vervalt echter het beeld van geïnternaliseerde rolverwachtingen en stabiele instituties. Habermas poogt met zijn 'communicatief handelingsmodel' tegemoet te komen aan deze kritieken. Hierbij grijpt hij, zoals Giddens, terug naar de, volgens hen, positieve bijdrage die recente interpretatieve modellen, zoals fenomenologie en ethnomethodologie leveren in de sociologische theorievorming. Binnen deze analysemodellen wordt het belang beklemtoond van de interpretatieve activiteiten van sociale actoren in de totstandkoming van de sociale orde.

Habermas integreert in zijn communicatief handelingsmodel de drie fundamentele actor-wereld verhoudingen die overeenkomen met de drie hogervermelde werkelijkheidsdomeinen. In een objectiverend perspectief verschijnt de wereld als een objectieve realiteit, in een normatieve benadering als een sociale realiteit en in een expressieve houding als een subjectieve realiteit. In het handelen zijn, volgens Habermas, deze perspectieven alle drie aanwezig, alhoewel steeds één op de voorgrond staat. Actoren definiëren en herdefiniëren voortdurend verschijnselen met behulp van deze drie wereldperspectieven als behorend tot ofwel de objectieve wereld, ofwel de sociale wereld, ofwel de subjectieve wereld. Op intersubjectief vlak betekent dit dat actoren in hun handelen aanspraak maken op respectievelijk waarheid, normatieve juistheid en waarachtigheid van hun handelen. Men maakt aanspraak op waarheid wanneer men iets beweert of constateert m.b.t. de objectieve stand van zaken in de werkelijkheid. Aanspraak op normatieve juistheid komt naar voren wanneer men sociale normen en gedragsverwachtingen aanbrengt die al dan niet als juist en verplichtend kunnen erkend worden. Wanneer actoren iets van hun intenties, wensen of gevoelens kenbaar maken staat de subjectieve wereld op de voorgrond en maakt men aanspraak op waarachtigheid. Worden deze aanspraken als geldig geaccepteerd dan ontstaat er tussen de betrokken actoren een gemeenschappelijk gedeelde situatie-definitie. Sociale orde wordt in dit handelingsmodel tot stand gebracht via onderlinge overeenstemming, wat niet wegneemt dat machtsverhoudingen hierop een beslissende invloed kunnen uitoefenen.

Niet alle handelen verloopt echter via deze maatstaven van communicatieve rationaliteit. De differentiatie van onze samenleving neemt zodanige complexe vormen aan dat maatschappelijke integratie niet

enkel op wederzijds begrip kan berusten. In bepaalde sectoren, zoals de economie en de staat, zijn effectiviteit en efficiëntie belangrijker dan een steeds hernieuwde communicatieve overeenstemming. Actoren nemen in deze maatschappelijke processen een objectiverende houding t.o.v. elkaar aan. Handelingscoördinatie geschiedt hier, via op resultaat gericht handelen, door het in elkaar grijpen van handelingsgevolgen (Habermas, 1981-II : 224-228). Dit leidt tot functionele samenhangen die door de actoren binnen de horizon van hun alledaagse leven niet kunnen waargenomen worden. In tegenstelling tot Giddens ziet Habermas dus duidelijke grenzen aan het vermogen van actoren om via onderlinge overeenstemming hun handelen te integreren.

Dit onderscheid, bij Habermas, tussen op resultaat gericht handelen en communicatief handelen is vergelijkbaar met zijn vroegere dichotomie arbeid-interactie. Doorheen het communicatieve handelen wordt de samenleving op een symbolische wijze gereproduceerd, terwijl de materiële reproductie verloopt via op resultaat gericht handelen. Een adequate maatschappijtheorie moet aan beide integratiemechanismen aandacht schenken. Dit is de reden waarom Habermas een combinatie van handelingstheorie en systeemtheorie noodzakelijk vindt. Hij geeft dit vorm door de samenleving tegelijkertijd als leefwereld én als systeem te benaderen.

Zowel het onderscheid arbeid-interactie als het onderscheid systeem-leefwereld vindt Giddens voor kritiek vatbaar (zie respectievelijk Giddens, 1982a : 100-116 en Giddens, 1982b). Hij ziet hierin elementen uit het functionalistisch ideeëngoed werkzaam die onvoldoende ruimte geven aan het actief optreden van sociale actoren. Deze waardering van het subject of de actor vinden we wel terug in zijn stelling dat handelen en structuur elkaar op logisch niveau veronderstellen. Giddens schrijft actoren namelijk een praktisch en reflexief bewustzijn toe waardoor ze in staat zijn om het sociale leven in al haar aspecten te produceren én te reproduceren. Hij benadert daarom de samenleving vanuit de notie 'dualiteit van structuren' waarin 'onpersoonlijke' systeemmechanismen geen plaats verwerven.

2. De wederzijdse complementariteit van handelen en structuren

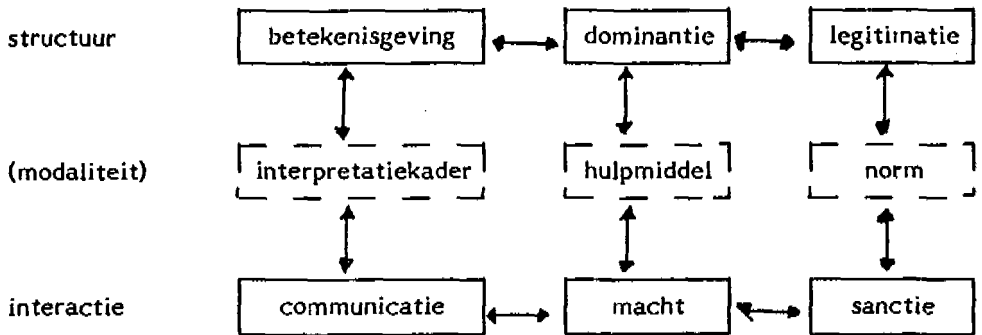
Een verbinding tussen 'handelen' en 'structuren' vereist een adequaat antwoord op de vraag hoe sociale orde mogelijk is; hoe de handelingen van sociale actoren zodanig met elkaar gecoördineerd kunnen worden dat stabiele interactiepatronen of structuren kunnen ontstaan.

Giddens beantwoordt dit orde vraagstuk vanuit het concept 'dualiteit van structuren', terwijl Habermas de samenleving als leefwereld én als systeem benadert.

2.1. Dualiteit van structuren

In het structuralisme en het functionalisme verschijnen structuren en instituties als mechanisch geproduceerde resultaten van interactieprocessen met een eigen, determinerend bestaan. Giddens ziet veeleer sociale systemen en instituties tot stand komen en zich in tijd voortzetten doorheen een opbouwproces gerealiseerd door actieve, sociale actoren. Met behulp van regels en hulpbronnen worden sociale systemen geproduceerd en steeds opnieuw gereproduceerd. Dit idee conceptualiseert Giddens als de 'dualiteit van structuren' ('duality of structure') (Giddens, 1979 : 69-71; 1984 : 25-28). Actoren en structuren zijn géén twee van elkaar onafhankelijke fenomenen, die los van elkaar kunnen begrepen worden. Ze vormen géén dualisme, wel een dualiteit. De notie handelen en structuren veronderstellen elkaar op logisch niveau : 'Actors draw upon the modalities of structuration in the reproduction of systems of interaction, by the same token reconstituting their structural properties' (Giddens, 1984 : 28).

De dualiteit van structuren stelt Giddens schematisch als volgt voor : (Giddens, 1979 : 31-94; 1984 : 29-30, eigen vertaling).

Dit schema toont de dimensies die, volgens Giddens, in elke sociale praktijk aanwezig zijn. Interactie impliceert steeds communicatie in een context van normatieve sancties en doorheen een netwerk van machtsrelaties. Deze communicatie van betekenissen geschiedt met

behulp van interpretatiekaders. Deze kaders vormen de kern van een betekenisgevingsstructuur die actoren met elkaar delen en op basis waarvan ze een zin toekennen aan wat ieder van hen zegt of doet. Het hanteren van deze interpretatieschema's heeft tot gevolg dat men tegelijkertijd deze zingevingstructuur reproduceert. Interpretatie is nauw verbonden met evaluatie. Deze evaluatie gebeurt door toepassing van normen die behoren tot de legitimatiestructuren in de samenleving. Deze normen zijn géén technische voorschriften en verwerven hun geldigheid slechts doorheen een succesvolle mobilisatie van sancties in de feitelijke handelingscontext. De toepassing van deze normen impliceert tegelijkertijd dat men de gedeelde legitimatiestructuur reproduceert. Dit normatief sanctioneringsproces en dit betekenisgevingsproces vinden steeds plaats in een context van machtsrelaties. Macht verwijst naar de inzet van hulpmiddelen met het oog op een beïnvloeding van andermans gedrag. Elke interactiesituatie kent een ongelijke verdeling van beschikbare hulpmiddelen of m.a.w. een ongelijke dominantiestructuur. Het hanteren van deze hulpmiddelen betekent tevens een reproductie van deze dominantiestructuur.

Sociale systemen bezitten dus structurele eigenschappen die men op analytische wijze kan indelen in drie gelijkwaardige componenten : er is een betekenisgevingsstructuur die tegelijkertijd een legitimatiestructuur en een dominantiestructuur is. Op deze structurele eigenschappen doen actoren een beroep bij de totstandkoming van hun interacties. Dit geschiedt respectievelijk via interpretatiekaders, normen en hulpbronnen. Deze structuren zijn echter niet enkel het medium maar ook het resultaat van deze sociale praktijken. In elke handeling geven actoren vorm aan deze structurele eigenschappen. Door deze regels en hulpbronnen te actualiseren in tijdruimtelijk gesitueerde sociale activiteiten worden deze structurelementen als onbedoelde gevolgen van deze praktijken voortdurend gereproduceerd. Grotendeels reproduceren actoren de institutionele vormen van interactie op een routinematige wijze. Deze produktie en reproductie van het sociale leven vindt plaats in een tijdsverloop, onder steeds nieuwe omstandigheden of condities. Hierdoor kan het (re)productieproces leiden tot zowel verandering als continuïteit van de instituties in de samenleving.

2.2. De samenleving als leefwereld én als systeem

Het communicatieve handelingsmodel verduidelijkt, volgens Habermas,

beter dan de drie andere handelingsconcepten, de basismechanismen waarlangs handelingscoördinatie tot stand komt. De grondslag ligt in een, door de taal tot stand komend, gedeeld begrip van de werkelijkheid ('sprachliche Verständigung'). In deze talige communicatie maken actoren aanspraak op waarheid, normatieve juistheid en waarachtigheid van hun handeling. Wanneer de toehoorder(s) deze geldigheidsaanspraken aanvaarden, ontstaat een gemeenschappelijke situatiedefinitie. Op basis van deze onderlinge overeenstemming coördineren de betrokkenen hun handelingsplannen en handelingen met elkaar. Habermas erkent hier dus het belang van de actieve inbreng van sociale actoren in de constructie en instandhouding van de sociale orde. Orde in de samenleving resulteert uit de onophoudelijke interpretatieve activiteiten van actoren waardoor een gemeenschappelijk begrip van de werkelijkheid tot stand gebracht wordt.

Deze overeenstemming tussen sociale actoren, tot stand gebracht in hun communicatieve handelingen, is mede afhankelijk van een gemeenschappelijk, gedeelde 'leefwereld' (Habermas, 1981-II : 182-223). De leefwereld vormt de achtergrond waartegen sociale interactie zich afspeelt. Ze verschijnt aan de actoren als een vanzelfsprekend gegeven, onproblematisch en vertrouwd. Hieruit putten actoren de structurele hulpbronnen om hun handelingen onderling te coördineren. In de eerste plaats hanteren actoren interpretatiekaders waarmee onderlinge overeenstemming bereikt wordt over de betekenis van de situatie. Deze component noemt Habermas 'cultuur' en kan beschouwd worden als een reservoir van vanzelfsprekendheden en onverstoorbare overtuigingen die actoren bij dit definiëringsproces opnemen. De tweede component wordt gevormd door sociale instituties die een legitieme ordening verschaffen waardoor solidariteit tussen sociale groepen verzekerd wordt. Deze instituties omschrijft Habermas met de term 'maatschappij'. Communicatief handelen onderstelt ook dat actoren elkaar tegemoet treden als toerekeningsvatbare personen. Deze identiteitsvorming geschiedt via socialisatieprocessen. Habermas duidt deze derde component aan met het begrip 'persoonlijkheid'. Met deze structurele componenten of hulpbronnen zijn drie reproductieprocessen verbonden : culturele reproductie, sociale integratie en socialisatie :

"Indem sich die Interaktionsteilnehmer miteinander über ihre Situation verständigen, stehen sie in einer kulturellen Überlieferung, die sie gleichzeitig benutzen und erneuern; indem die Interaktionsteilnehmer ihre Handlungen über die intersubjektive Anerkennung kritisierbare Geltungsansprüche koordinieren, stützen sie sich auf Zugehörigkeiten

zu sozialer Gruppen und bekräftigen gleichzeitig deren Integration; indem die Heranwachsenden an Interaktionen mit kompetent handelnden Bezugspersonen teilnehmen, internalisieren sie die Wertorientierungen ihrer sozialer Gruppe und erwerben generalisierte Handlungsfähigkeiten." (Habermas, 1981-II : 208).

Actoren hanteren dus elementen uit hun gedeelde leefwereld om hun sociale interactie op te bouwen. Tegelijkertijd reproduceren ze hierdoor hun leefwereld als een gemeenschappelijke symbolische totaliteit. De structurele componenten van de leefwereld vertonen daarom een duidelijke analogie met wat Giddens 'modalities of structuration' noemt : interpretatiekaders, normen en hulpmiddelen. Alhoewel de inhoudelijke opvulling verschillend is, zijn zowel de 'structurele componenten van de leefwereld' als de 'structureringsmodaliteiten' tegelijkertijd de media én de resultaten van een interpretatief constructieproces. Habermas verwoordt op deze wijze ook het dualiteitsidee dat we reeds bij Giddens terugvonden. Leefwereld en communicatief handelen zijn op elkaar aangewezen en kunnen niet los van elkaar begrepen worden.

Habermas stelt echter dat de samenleving niet enkel als leefwereld kan en mag begrepen worden. Sociale orde wordt niet enkel in stand gehouden door symbolische reproductie van de leefwereld, via een steeds hernieuwde communicatieve overeenstemming tussen actoren. Een volwaardige maatschappijtheorie moet ook de materiële reproductie van de samenleving opnemen (Habermas, 1981-II : 223-228). Vanuit dit perspectief wordt de samenleving bekeken als een zelfge- stuurd systeem dat zich via ruilverhoudingen met een onstabiele en overcomplexe omgeving tracht in stand te houden (3). In onze moderne maatschappijen wordt deze materiële reproductie verzekerd door 'economie' en 'staat' als twee verzelfstandigde subsystemen. Hierin wordt handelingscoördinatie niet tot stand gebracht via onderlinge overeenstemming, maar via strategisch en op resultaat gericht handelen. Het economisch en politiek subsysteem functioneren, via de media geld en macht, los van elke talig geproduceerde overeenstemming (4).

2.3. Sociale structuren en instituties : functionele samenhangen of onbedoelde handelingsgevolgen ?

Interpretatiekaders, sociale instituties en identiteiten worden, als

structurele hulpbronnen binnen een gedeelde leefwereld, door sociale actoren op een actieve wijze geproduceerd en gereproduceerd. Hiermee vertolkt Habermas op éézelfde wijze als Giddens de wederzijdse complementariteit tussen handelen en structuur.

Het fundamentele verschil tussen Habermas en Giddens ligt in het onderscheid tussen symbolische en materiële reproductie van de samenleving. In de politieke en economische structuren en instituties zijn, volgens Habermas, mechanismen werkzaam die binnen de horizon van het alledaagse leven niet door de betrokkenen kunnen waargenomen worden. Door het niet-geïntendeerd in elkaar grijpen van handelingsgevolgen ontstaan functionele samenhangen en boven-individuele processen die, volgens Habermas, slechts kunnen begrepen worden wanneer we de samenleving als een systeem benaderen.

Giddens verwerpt deze benadering en meent, vanuit zijn concept 'duality of structure' dat deze systeemmechanismen niet werkzaam zijn achter de ruggen van individuen om. Deze structuren of systeemmechanismen worden, volgens Giddens, niet adequaat verklaard door de noties 'functie' of 'system needs'. Sociale systemen bezitten uit zichzelf geen behoeften of hebben geen belang in hun instandhouding. Wel hebben actoren redenen voor wat ze doen, en wat ze doen kan bepaalde consequenties hebben die ze niet bedoeld hebben. Deze onbedoelde gevolgen ('unintended consequences') maken deel uit van de handlingscontext. Doorheen herhaaldelijk handelen reproduceren actoren dus voortdurend bepaalde, regelmatige sociale praktijken. Dit feedback-proces noemt Giddens 'homeostatic system reproduction'. Actoren kunnen echter ook kennis hebben van de mechanismen van deze systeemreproductie en trachten daarom op een reflexieve wijze deze reproductie te beheersen, te veranderen of te behouden. Giddens noemt dit 'reflexive selfregulation' (Giddens, 1984 : 27-28).

De opheffing van het dualisme tussen 'handelen' en 'structuur' heeft Giddens blijkbaar verder doorgevoerd dan Habermas. Wat Habermas functionele samenhangen noemt, analyseert Giddens als het zich uitstrekken van sociale activiteiten over tijd en ruimte heen, waardoor ze een systematisch karakter verwerven. De beste ingang om deze sociale systemen te bestuderen blijft, volgens Giddens, de tijd-ruimtelijk gesitueerde gedragspatronen waardoor onze alledaagse activiteiten georganiseerd zijn.

"All social reproduction is grounded in the knowledgeable application and reapplication of rules and resources by actors in situated social

contexts : all interaction, thus has, in every circumstances, to be contingently 'brought off' by those who are party to it." (Giddens, 1979 : 114).

Een adequate maatschappijtheorie moet volgens Habermas, zowel aan de symbolische als aan de materiële reproductie van de samenleving aandacht besteden. In beide reproductieprocessen komt handelingscoördinatie op een verschillende wijze tot stand, nl. via respectievelijk op onderlinge overeenstemming en op resultaat gericht handelen. Vatten we de samenleving op als leefwereld dan krijgen we enkel zicht op hoe, door symbolische reproductie, sociale integratie tot stand komt. Deze sociale integratie wordt verwezenlijkt doorheen de communicatieve activiteiten van sociale actoren. Dit kan slechts begrepen worden wanneer we de wederzijdse complementariteit voor ogen houden tussen communicatief handelen en de structurele componenten van de leefwereld. De samenleving moet echter gelijktijdig opgevat worden als systeem. Systeemintegratie komt hier tot stand doorheen strategisch en op resultaat gericht handelen. Hierdoor krijgen we zicht op de materiële reproductieprocessen in de samenleving. Habermas meent dus dat er handelingssamenhangen zijn die het best verklaard worden in termen van 'systeem' en 'functie'. Toch primeert het 'leefwereld'-standpunt. Enkel wanneer we, na een hermeneutische analyse van de leefwereld, toegang hebben tot de identiteit van de samenleving kunnen we zicht krijgen op het functioneren van de materiële reproductieprocessen.

3. De sociologische studie van sociaal handelen en structuren

3.1. De verknoping van handelings- en systeemtheoretische perspectieven.

De samenleving moet, volgens Habermas, gelijktijdig opgevat worden als een leefwereld én als een systeem. Niet enkel de sociale integratie maar ook de systeemintegratie moeten in een maatschappijtheorie hun plaats krijgen. De studie van de samenleving als leefwereld vereist een handelingstheoretische benadering. Vanuit dit 'binnenperspectief' moet de sociale wetenschapper zich op hetzelfde niveau bewegen als de actoren. Hij moet deelnemen aan dezelfde communicatieve structuur om zo de redenen te ontdekken waarmee actoren hun geldigheidsaanspraken argumenteren. Hierdoor is de sociaal-weten-

schappelijke waarnemer in staat om het communicatieve handelen te begrijpen waarmee actoren de samenleving als een symbolische totaliteit reproduceren. Culturele reproductie, sociale integratie en socialiseringsprocessen moeten vanuit dit handelingstheoretisch perspectief bestudeerd worden. Habermas vindt hiertoe waardevolle bijdragen in de fenomenologische sociologie van Schutz, in de ethnomethodologie van Garfinkel en in de hermeneutiek van Gadamer.

Toch noemt Habermas de fenomenologische, linguïstische en ethnomethodologisch georiënteerde sociologen binnen de recente 'Verstehende' sociologie te idealistisch, omdat zij enkel de samenleving vanuit het binnenperspectief waarnemen. Deze handelingstheoretische benaderingen gaan voorbij aan de materiële reproductie van de samenleving. De symbolische structuren van de leefwereld kunnen slechts in stand gehouden worden als de nodige materiële aspecten aanwezig zijn. Deze materiële reproductie verloopt via systeemmechanismen die, volgens Habermas, werkzaam zijn achter de rug van individuen om. Hierdoor is een overgang naar een buitenperspectief of toeschouwersstandpunt noodzakelijk. Slechts dan verschijnt de samenleving als een functioneel geïntegreerde entiteit waarbij systeemtoestanden verklaarbaar zijn in functionele termen. In deze benaderingswijze laat Habermas zich inspireren door de analyses van Marx en Parsons.

Habermas maakt dus in zijn maatschappijanalyse een methodologisch onderscheid tussen enerzijds het leefwereldperspectief (of binnenperspectief of deelnemersstandpunt) en anderzijds het systeemperspectief (of buitenperspectief of toeschouwersstandpunt). Dit betekent echter niet dat vanuit het eerste perspectief we enkel zicht krijgen op handelingscoördinatie dat via communicatief handelen tot stand komt, terwijl het tweede perspectief zich enkel richt op handelingscoördinatie via systeemmechanismen. Met dit onderscheid wil Habermas aan zijn theorie een dubbele focus toekennen waardoor een handelingstheoretische en systeemtheoretische benadering met elkaar verbonden worden.

Met beide benaderingen kunnen zowel leefwereld- als systeem-aspecten bekeken worden. Het binnenperspectief analyseert de leefwereld in termen van communicatieve overeenstemming. Maar vanuit dit standpunt kunnen ook systeemaspecten waargenomen worden. De samenleving als systeem verschijnt dan als een 'materiële' omgeving die beperkende voorwaarden oplegt aan de interacties tussen actoren.

De samenleving wordt slechts een functioneel geïntegreerde entiteit wanneer we een toeschouwersstandpunt innemen. Vanuit dit systeem-perspectief begrijpt men de leefwereld op een geobjectiveerde wijze als een subsysteem dat zijn grenzen probeert te behouden. Er is echter een binnenperspectief vereist om de interne weerstand te analyseren die de leefwereld voert, om te verhinderen dat een cognitief-instrumentele rationaliteit verder doordringt in haar symbolische reproductie.

Door de samenleving tegelijkertijd vanuit het leefwereldperspectief én vanuit het systeem-perspectief te benaderen wil Habermas het dualisme tussen handelingstheorie en systeemtheorie doorbreken. Het leefwereldperspectief primeert hierin echter omdat pas dan duidelijk wordt aan welke inperkingen de materiële reproductie gebonden is. Het systeem-perspectief is hieraan supplementair. Deze overgang naar een toeschouwersstandpunt is noodzakelijk om de functionele samenhangen en bovenindividuele processen te kunnen analyseren die verbonden zijn met de materiële reproductie van de samenleving.

3.2. De structuratietheorie en sociaal-wetenschappelijk onderzoek

De theorie van Habermas poogt de traditionele dichotomieën, micro-macro en handelen-structuur, te overbruggen. Het leefwereldperspectief én systeem-perspectief analyseren zowel systeemaspecten als communicatieve handelingsaspecten. Toch lijkt Habermas ervan uit te gaan dat een adequate verklaring van 'leefwereld'-aspecten slechts kan gebeuren binnen een handelingstheoretische benadering, terwijl een verklaring van systeemmechanismen een systeemtheoretische benadering noodzakelijk maakt. Slechts t.a.v. respectievelijk deze aspecten van het maatschappelijk leven hebben beide benaderingen een ware verklaringskracht. In feite beschouwt Habermas 'leefwereld' en 'systeem' als twee onderscheiden werkelijkheidsdomeinen.

Giddens slaagt erin dit zwak punt te vermijden door niet, zoals Habermas, een ontologisch onderscheid te maken tussen twee vormen van handelingscoördinatie. Wat Habermas functionele samenhangen en systeemmechanismen noemt kan, volgens Giddens, ten volle begrepen worden als onbedoelde gevolgen ('unintended consequences') en niet-onderkende voorwaarden ('unacknowledged conditions') van het handelen. Giddens verwerpt hiermee de zinvolheid van elke verklaring in termen van functies of systeemvereisten. Slechts via een analyse

van het intentionele handelen en de daaruit voortvloeiende onbedoelde handelingsgevolgen kunnen 'systeem'-aspecten een adequate verklaring krijgen. Giddens beschouwt de functionalistische terminologie als onge-schikt om het maatschappelijk leven mee te benaderen.

Handelen en structuren moeten, volgens Giddens, opgevat worden als een dualiteit : ze veronderstellen elkaar op logisch vlak. Met zijn structuratietheorie wil hij het traditionele dualisme tussen handelings- en structuurtheorieën doorbreken. Dit impliceert tevens een kritische invraagstelling van het onderscheid 'micro'- versus 'macro'-sociologie (Giddens, 1984 : 139-144). Giddens verwerpt de visie dat een micro-benadering zich richt op de activiteiten van de vrije actor, terwijl een macro-benadering de structurele begrenzingsen aan dit vrije handelen bestudeert. Het onderscheid micro-macro is wel zinvol wanneer een onderscheid gemaakt wordt tussen interactiesituaties waarin de ander, in tijd-ruimtelijke termen, aanwezig of afwezig is.

Om dit te conceptualiseren hanteert Giddens de termen sociale en systeemintegratie, weliswaar in een geheel andere betekenis als bij Habermas (Giddens, 1979 : 76-81; 1984 : 139-144). Sociale integratie wijst op het systeemkarakter van de interactierelaties in face-to-face situaties, terwijl systeemintegratie betrekking heeft op het systeemkarakter van de relaties tussen actoren of collectiviteiten die zich, fysisch gezien, niet in éénzelfde tijd en ruimte bevinden. In face-to-face situaties zijn mechanismen werkzaam die niet aanwezig zijn in interactiesituaties waarin de ander, in tijd en in ruimte, afwezig is. Interactiesituaties en collectiviteiten kunnen zo gekarakteriseerd worden naar hun graad van 'presence-availability'.

Vanuit zijn 'dualiteit van structuren' beweert Giddens dat de sociologie niet moet kiezen tussen de interpretatieve activiteiten van actoren of de institutionele organisatie van het sociale leven. Zijn structuratietheorie wil beide aspecten integreren. De sociologie moet de omstandigheden analyseren waardoor structuren blijven voortbestaan of veranderen en zo de reproductie van sociale systemen mogelijk maken. Hierin beklemtoont Giddens het essentieel belang van handelingsbekwame actoren die door en in hun sociale interacties structuren produceren en reproduceren.

Deze structurelementen kunnen langs twee methodologische wegen bestudeerd worden (Giddens, 1979 : 80-81; 1984 : 288-289). In de 'analysis of strategic conduct' bestudeert men de wijze waarop

actoren beroep doen op deze structurele eigenschappen ('rules and resources') in de vorming van hun sociale interacties. Een 'institutional analysis' bekijkt deze structurelementen als de institutionele, gereproduceerde kenmerken van sociale systemen. Beide benaderingen vertegenwoordigen op methodologisch vlak de dualiteit van structuren.

Giddens meent hieruit vier probleemgebieden te kunnen afleiden die het studiedomein omschrijven van een sociaal-wetenschappelijke onderzoeker (5). Ten eerste kan men nagaan, via een hermeneutische analyse, welke zingevingsstructuren actoren in hun handelen hanteren. Een tweede onderzoeksgebied is de studie van het praktische bewustzijn en de kennisvoorraad waarmee actoren een ordelijk karakter verschaffen aan hun dagelijks leven. Met de kennis van deze twee probleemgebieden kan men verder de grenzen onderzoeken aan de 'knowledgeability' van sociale actoren. Dit is de studie van de onbedoelde gevolgen en niet-onderkende voorwaarden van het handelen. Ten vierde kan de sociale wetenschapper de voornaamste institutionele componenten binnen sociale systemen verduidelijken. Deze vier onderzoeksgebieden zijn complementair t.o.v. elkaar : elk is noodzakelijk voor een beter begrip van de andere. Institutionele aspecten van ons maatschappelijk leven kunnen niet begrepen en verklaard worden los van de analyse hoe handelingsbekwame actoren met elkaar in interactie treden. Dit is op zijn beurt slechts te begrijpen wanneer we enigszins zicht hebben op de structurele eigenschappen die actoren in hun interacties hanteren.

Besluit

In 'Theorie des kommunikativen Handelns' zien we hoe Habermas belangrijke concepten en ideeën uit het Parsoniaans denken opneemt in zijn kritische maatschappijtheorie. Hij kan hierdoor beschouwd worden als één van de hoofdfiguren in 'the Parsons revival in German sociology' (Alexander, 1984 : 394-412). Zoals Parsons analyseert Habermas het sociale handelen als een samenspel van psychologische behoeften, cultuurpatronen en sociale normen. Persoonlijkheid, cultuur en maatschappij integreert hij als de drie structurele componenten van de samenleving opgevat als leefwereld. Hierin verloopt coördinatie en integratie van het sociale handelen via onderlinge overeenstemming en gedeeld begrip. Deze sociale integratie moet onderscheiden worden van een proces van systeemintegratie waarin het materiële substraat van onze samenleving (de economische

en politiek-administratieve sfeer) georganiseerd en gereproduceerd wordt via een geheel van functionele systeemverbanden.

Vanuit de interferentie van leefwereld- en systeemaspecten kan Habermas wijzen op een aantal paradoxen en pathologische verschijnselen kenmerkend voor onze moderne, kapitalistische maatschappijstructuur, dit in tegenstelling tot Parsons die ook de leefwereld in systeemtermen analyseert. Deze kritische doorlichting van hedendaagse rationaliserings- en moderniseringsprocessen steunt op een theoriemodel waarin de samenleving verschijnt als een geheel gevormd door twee onderscheiden handelingsdomeinen, geconceptualiseerd als 'leefwereld' en 'systeem'. Doordat deze handelingsdomeinen eigen mechanismen van handelingscoördinatie bezitten moet een sociologische analyse van de samenleving zowel een handelings- als een systeemtheoretisch perspectief in zich opnemen. Deze verknoping van beide methodologische perspectieven gaat bij Haberman echter niet verder dan een dichotomie waarin nauwkeurig omschreven wordt hoe beide benaderingen elkaar kunnen aanvullen. Een echte 'theoretische' integratie kunnen we dit niet noemen, alhoewel Habermas wel zijn systeembegrip een handelingstheoretische achtergrond verschaft door het te ontwikkelen vanuit het begrip 'leefwereld'. Leefwereld en systeem verschijnen echter als twee onderscheiden realiteitsdomeinen die het best geanalyseerd worden vanuit respectievelijk een handelingstheoretisch en een systeemtheoretisch perspectief.

Door 'handelen' en 'structuren' logisch met elkaar te verbinden vernijdt Giddens een dergelijke dichotomie van elkaar aanvullende perspectieven. Hij verenigt structuur- en handelingsaspecten in één enkel theoriemodel. In deze structuratietheorie merken we hoe Giddens vasthoudt aan een strikt anti-functionalisme, in tegenstelling tot Habermas die zijn 'critical theory' wel invult met elementen uit het functionalistisch ideeëngoed. Door mensen op te vatten als kundige en actief zingevende actoren kan Giddens het idee loslaten van functionele systeemverbanden, werkzaam volgens eigen behoeften of 'onpersoonlijke' mechanismen. Deze visie op de actor is echter niet voluntaristisch want er zijn wel degelijk grenzen aan onze 'knowledgeability', namelijk de onbedoelde en de ongekende voorwaarden van ons handelen.

Deze structuratietheorie lijkt ons een veelbelovend perspectief om los te komen uit het traditioneel dualistisch denken in de sociologie. Wat

echter nog ontbreekt in deze benadering is een verduidelijkende, empirische opvulling van een aantal centrale ideeën, zoals : de actors 'knowledgeability', de betekenis van 'unintended consequences' en de wijze waarop structuren in hun 'instantiation' sociale systemen voortbrengen. Een dergelijke uitwerking kan tegelijkertijd op methodologisch vlak een meer concrete invulling geven aan 'the analysis of strategic conduct' en 'institutional analysis'.

Samengevat staan er in de theorieopvatting van Giddens twee stellingen centraal, die belangrijke uitgangspunten zijn om de maatschappelijke realiteit niet langer op een eenzijdige wijze te benaderen, noch vanuit het handelend individu, noch vanuit de maatschappelijke totaliteit :

1. Structuren zijn zowel het medium als het resultaat van sociale interactie. Maatschappelijke instituties en sociale structuren zijn geen gegevenheden die het menselijk handelen op een dwingende en inperkende wijze beïnvloeden. Instituties en structuren bestaan slechts over tijd en ruimte heen voor zover actoren steeds opnieuw met elkaar op een vergelijkbare wijze interacteren. Anderzijds hanteren actoren structurele elementen in de opbouw van hun interacties. Door deze structuren te actualiseren, reproduceert men ze tegelijkertijd. Het sociale handelen en de maatschappelijke structuren veronderstellen elkaar voortdurend.
2. Sociale actoren zijn intentioneel en competent handelende personen die op een reflexieve wijze hun interacties sturen. Actoren mogen niet opgevat worden als 'cultural dopes', als speelbal van structuren en tendensen. We zijn uitgerust met een kennisvoorraad zodat we behoorlijk wat weten over de voorwaarden en de redenen van ons handelen. Grotendeels hanteren we deze kennis op een routinematige, vanzelfsprekende wijze in de constructie van betekenisgevingen en situatiedefinities. De sociale wetenschappen hebben dus te maken met een wereld die door de betrokken actoren reeds is geïnterpreteerd als een betekenisvolle wereld.

SAMENVATTING

In hun maatschappijtheorie behandelen A. Giddens en J. Habermas beiden de controverse tussen handelingstheoretische en systeemtheoretische benaderingen in de sociologie. Hun theorie tracht dit dualisme te overbruggen. Vanuit een herformulering van de begrippen 'systeem', 'structuur' en 'handelen' argumenteren Giddens en Habermas dat actoren en structuren niet los van elkaar kunnen begrepen worden. Giddens gaat hierin het verst door 'handelen' en 'structuren' niet langer als onderscheiden werkelijkheidsdomeinen op te vatten. In hun theorie hechten ze beide een bijzonder belang aan de inbreng van recente, interpretatieve sociologieën. Hierdoor verschijnt bij Giddens en Habermas de actor als een intentioneel en competent handelend persoon die op een reflexieve wijze zijn gedrag beheerst. Toch meent Habermas functionele samenhangen te kunnen onderscheiden die door de actoren binnen de horizon van hun alledaagse leven niet kunnen waargenomen worden.

ABSTRACT

The social theory of A. Giddens and J. Habermas contributes to the discussion on 'action--theories and 'systems'-theories in sociology. Their approach attempts to bridge this dualism. Starting from a renewed concept of 'system', 'structure' and 'action', Giddens and Habermas argue that the notions of action and structure presuppose one another. As Giddens puts it, action and structure cannot be seen as separate realities. Giddens and Habermas both call attention to the contribution of recent, interpretative sociologies. This leads to a view on social actors as intentional and competent, continuously monitoring the flow of their activities. Still Habermas indicates the existence of functional patterns which can be studied without reference to the knowledgeability of the relevant actors.

RESUME

La sociologie de A. Giddens et de J. Habermas veut contribuer à la discussion entre les théories de l'action et les théories de système. En partant d'une nouvelle manière de formuler les concepts 'structure' et 'action', ils expliquent pourquoi ces notions se présupposent mutuellement. Selon Giddens, on ne peut pas interpréter l'action et

les structures comme des réalités différentes. Giddens et Habermas ont également mis l'accent sur l'importance des sociologies interprétatives. Ainsi, l'acteur est perçu comme une personne agissant de façon intentionnelle et compétente, et maîtrisant sa conduite de façon réflexive. Pourtant, Habermas estime qu'il est possible de discerner des configurations fonctionnelles que les acteurs ne peuvent apercevoir dans le cadre de leur vie quotidienne.

NOTEN

(*) Met dank aan Prof. dr. J. Verhoeven voor de opmerkingen bij een eerste versie van dit artikel.

(1) Deze integratietendens is echter zeker niet algemeen. Een aantal auteurs blijven dit handelen-structuur dualisme verdedigen. Layder (1981) meent dat enkel hierdoor het verschillend ontologisch statuut van structuren en interacties bewaard blijft. Dit argument steunt echter op een eenzijdige opvatting van structuren als dwangmatige begrenzingen van de handelingsvrijheid. Vanuit Foucaults analyse van de humane wetenschappen besluit Smart (1982) dat dit dualisme een schijnprobleem is. Dit dualisme behoeft geen oplossing want een essentieel kenmerk van de epistemologische bestaansvoorwaarden van de humane wetenschappen is nu juist de erkenning van de mens als subject én als object van kennis. Deze opvatting is o.i. niet in strijd met de stelling dat actoren en structuren slechts in hun voortdurende wisselwerking kunnen begrepen worden.

(2) De cruciale rol van tijd en ruimte toont Giddens op een uitgebreide wijze aan in zijn laatste boek (Giddens, 1984 : 110-161). Hij laat zich hier vooral inspireren door de analyses van Goffman en de 'time-geographic approach' van Hägerstrand.

(3) Door de samenleving tegelijkertijd als systeem én als leefwereld op te vatten kan Habermas een duidelijke, maatschappij-kritische analyse verschaffen van onze moderne, westerse maatschappijen. De pathologische verschijnselen waarmee deze samenlevingen geconfronteerd worden analyseert hij in termen van de interferentie van systeem en leefwereld. Volgens Habermas kent het westen een kolonialisering van de leefwereld, d.w.z. dat de leefwereld onderworpen wordt aan de imperatieven van economie en staat. De communicatieve verhoudingen binnen de leefwereld

raken gemonetariseerd en gebureaucratiseerd doordat geld en macht doordringen in de symbolische reproductie.

- (4) Het verschil tussen talige en niet-talige media vormt één van de belangrijkste kritieken die Habermas t.a.v. Parsons' systeemtheorie formuleert. Het ruilverkeer tussen de subsystemen van het sociaal systeem geschiedt, volgens Parsons, via vier gelijksoortige media : geld, macht, invloed en betrokkenheid. Handelingscoördinatie langs deze twee laatste media verloopt echter, volgens Habermas, fundamenteel verschillend als via geld en macht. Geld en macht zorgen voor de integratie van de samenleving als systeem, terwijl invloed en betrokkenheid, gesteund op een onderlinge overeenstemming, de samenleving als leefwereld integreren.
- (5) Giddens wil uit zijn structuratietheorie geen concreet onderzoeksprogramma afleiden. Wel kan dit theoretisch perspectief invloed hebben op het feitelijk onderzoek dat men doet : "Het schrijft niet voor dat je mensen geen vragen meer zou mogen voorleggen over wat voor onderwerp dan ook, of dat al het onderzoek van nu af aan slechts betrekking zou mogen hebben op overzichtelijke interactie-settings of iets dergelijks. In dat soort voorschriften zie ik geen enkele heil. Ik geloof daarentegen wél dat het zinvol is om zich in het onderzoek op bepaalde thema's en verschijnselen toe te leggen vanuit een welomschreven theoretisch perspectief, dat kleur en inhoud geeft aan de empirische resultaten." (Munters en Meijer, 1985 : 105-106).

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDER, J.C.

1984 The Parsons Revival in German Sociology, in R. Collins (ed.), Sociological Theory 1984, Jossey-Bass Publ., London : 394-412.

BERGER, P., LUCKMANN, T

1966 The Social Construction of Reality, Doubleday Company, Garden City (New York).

EISENSTADT, S.N., HELLE, H.J., (eds.)

1985 Perspectives on sociological theory. Volume 1 : Macro-sociological theory. Volume 2 : Micro-sociological theory, Sage Publications, London.

GIDDENS, A.

1973 The Class Structure of the Advanced Societies, Hutchinson, London.

GIDDENS, A.

1976 New Rules of Sociological Method, Basic Books, London.

GIDDENS, A.

1977 Studies in Social and Political Theory, Basic Books, London.

GIDDENS, A.

1979 Central Problems in Social Theory, Macmillan, London.

GIDDENS, A.

1982a Profiles and Critiques in Social Theory, Macmillan, London.

GIDDENS, A.

1982b Reason without revolution? Habermas' Theorie des kommunikativen Handelns, Praxis International, 2, 3 : 318-338.

GIDDENS, A.

1984 The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration, Polity Press, Cambridge.

GURVITCH, G.

1958 Traité de sociologie. Tôme I, P.U.F., Paris.

HABERMAS, J.

1968 Erkenntnis und Interesse, Suhrkamp, Frankfurt a.M.

HABERMAS, J.

1970 Zur Logik der Sozialwissenschaften, Suhrkamp, Frankfurt a.M.

HABERMAS, J.

1976 Zur Rekonstruktion des historischen Materialismus, Suhrkamp Frankfurt a.M.

HABERMAS, J.

1981 Theorie des kommunikativen Handelns. Band 1 : Handlungsra-
tionalität und gesellschaftliche Rationalisierung. Band 2 : Zur
Kritik der funktionalistischer Vernunft, Suhrkamp Verlag,
Frankfurt a.M.

KNORR-CETINA, K., CICOUREL, A.V., (eds.)

1981 Advances in social theory and methodology. Toward an integration of micro- and macro-sociologies. Routledge & Kegan Paul, London.

LAYDER, D.

1981 Structure, Interaction and Social Theory, Routledge & Kegan Paul, London.

MUNTERS, Q.J., MEIJER, E., (red.)

1985 De reconstructie van de sociale theorie : een interview met Anthony Giddens, in : Munters, Q.J., e.a., Anthony Giddens : een kennismaking met de structuratietheorie, Landbouwhogeschool, Wageningen : 93-129.

PARSONS, T.

1937 The Structure of Social Action, Mc Graw-Hill, New York.

SMART, B.

1982 Foucault, Sociology, and the Problem of Human Agency, Theory & Society, 11, 2, : 121-141.

Voor verdere toelichtingen, commentaren en kritieken op de structuratietheorie van A. Giddens en de communicatieve handelingstheorie van J. Habermas verwijzen we naar :

Giddens

ARCHER, M.S.

1982 Morphogenesis versus structuration : on combining structure and action, British Journal of Sociology, 33 : 455-483.

BERTILSSON, M.

1984 The theory of structuration : prospects and problems, Acta Sociologica, 21, 4 : 339-353.

CALLINICOS, A.

1985 A. Giddens. A contemporary critique, Theory & Society, 14 : 133-174.

CARLSTEIN, T.

1981 The sociology of structuration in time and space : a time-geographic assessment of Giddens theory, Swedish Geographical Yearbook : 41-57.

MUNTERS, Q.J., e.a.

1985 Anthony Giddens : een kennismaking met de structuratietheorie, Landbouwhogeschool, Wageningen.

XX.

1982 Symposium on Anthony Giddens, Theory, Culture & Society, 1, 2.

Habermas

BADER, V.N.

1983 Schmerzlose Entkopplung von System und Lebenswelt ? Engpässe der Theorie des kommunikativen Handelns von Jürgen Habermas, Kennis en Methode, 4 : 329-355.

BERGER, J.

1982 Die Versprachlichung des Sakralen und die Entsprachlichung der Ökonomie. Zeitschrift für Soziologie, 11, 4 : 353-365.

BOHNEN, A.

1984 Handlung, Lebenswelt und System in der soziologischen Theoriebildung : Zur Kritik der Theorie des kommunikativen Handelns von J. Habermas, Zeitschrift für Soziologie, 13, 3 : 191-203.

DE JONGHE, E.

1982 De theorie van het 'Communicatieve Handelen' bij J. Habermas, Politica : 169-207.

DE VRIES, G.

1983 Leefwereld en systeem. Een theorie die mank gaat, Kennis en Methode, 4 : 313-328.

DE WILDE, R.

1983 Een linkse Parsons, Kennis en Methode, 1 : 71-94.

HAFERKAMP, H.

1984 Interaktionsaspekte, Handlungszusammenhänge und die Rolle des Wissenstransfers. Eine handlungstheoretische Kritik der Theorie des kommunikativen Handelns, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 36, 4 : 783-798.

KORTHALS, M.

- 1983 Rationele en éénzijdige ontwikkeling van het alledaagse leven. Over Habermas theorie van het communicatieve handelen, Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte, 75, 3 : 266-289.

KORTHALS, M., KUNNEMAN, H.

- 1983 De theorie van het communicatieve handelen. Een vraaggesprek met J. Habermas, Kennis en Methode, 4 : 295-312.

KUNNEMAN, H.

- 1983 Habermas theorie van het communicatieve handelen : een samenvatting, Boom, Meppel.

KUNNEMAN, H.

- 1984 Habermas en de grondslagenproblemen van de sociologie, Sociale Wetenschappen, 4 : 303-338.

KUNNEMAN, H.

- 1985 Rondom Habermas : analyses en kritieken, Boom, Meppel.

THOMPSON, J.B.

- 1983 Rationality and social rationalization : an assessment of Haberman's theory of communicative action, Sociology, 17, 2 : 278-294.

WEISS, J.

- 1983 Verständigungsorientierung und Kritik. Zur 'Theorie des kommunikativen Handelns' van J. Habermas, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 35, 1 : 108-120.

WEYNS, W.

- 1985 De begrippen 'Lebenswelt' en 'System' bij Habermas, Politica, 2-3 : 153-194.